

ÜLKEMİZDE SOSYOLOJİNİN TANINMASINDA VE GELİŞMESİNDE KATKILARI OLAN BİR DÜŞÜNÜR: MEHMET İZZET

Hakkı KIZILOLUK*

Özet

Mehmet İzzet, 1891-1930 yılları arasında yaşamış ve ülkemizde sosyolojinin tanınmasında ve gelişmesinde katkıları olmuş bir sosyologdur. Bu çalışma ile yazmış olduğu kitap ve makaleler analiz edilerek bu katkının çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Mehmet İzzet sosyolojinin amacı, konuları, yöntemi üzerinde durmuş; sosyolojinin amacını belirlemiş, konularının sınırlarını çizmiş ve izlemesi gereken yöntem konusunda görüşler ileri sürmüştür.

Sosyolojinin gelişmesi ve topluma yararlı bir bilim haline gelebilmesi için sosyolojide işbölümü ve uzmanlaşmaya gidilmesinin önemini vurgulamıştır.

Fert ile toplum arasındaki ilişkiler üzerinde durmuş; ferdin toplum üzerindeki ve toplumun de fert üzerindeki etkilerini saptamaya çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplum, Medeniyet, Millet, Milliyet

Mehmet İzzet: As A Thinker Who Has Contributions on Recognition and Development of Sociology in Turkey

Abstract

Mehmet İzzet who is a sociologist lived during the years of 1891-1930 and had important contributions on the recognition and development of Sociology in Türkiye. With this study, it was tried to describe the frame of this contribution via the analysis of his books and articles.

Mehmet İzzet tackled with the aims, subjects and methods of Sociology; he determined its objectives, designed its limitations and lastly, he proposed some thoughts about the methods that he had to follow.

In order to make Sociology a useful and developing science related to society, he emphasized the significance of cooperation and specialisation through it.

He put stress on the relations between individuals and society. He tried to determine the effect of individual on society and vice versa.

Keywords: Society, Civilization, Nation, Nationality

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fak., Eğitim Bilimleri Bölümü, Sivas.

GİRİŞ

Mehmet İzzet (Yaşam Öyküsü Ek-1), birçok düşünürün ve düşüncenin etkisi altında kalmış bir toplumbilimcidir. Özellikle Durkheim'in derin izlerini taşımaktadır. Buna rağmen Durkheim Okulunun görüşlerini tam olarak benimsememiş, birçok noktada onlardan ayrılmıştır.

Ziya Gökalp aracılığıyla ülkemize getirilen Durkheim Okulu'nun "İçtimai Nassiyecilik" (toplumsal Doğmatizm) görüşünü reddeder. Bunun yerine "Bilimsel şüphecilik" görüşünü benimsemiştir.

Mehmet İzzet'in hemen hemen bütün eserlerinde savunduğu fikirler, büyük ölçüde kendinden önceki düşünürlerle aittir. Özellikle Ziya Gökalp'in düşüncelerinden etkilenmiştir. Mehmet İzzet'in istediği şey Türkiye'de bir Düşünce ananesi kurmaktır. Bu ananeyi kurarken geçmişteki Türk eserlerine, düşün ürünlerine, yerine ve zamanına göre değer vermiş ve onlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Bu yüzden septik olan İzzet, örneğin dogmatik olan Ziya Gökalp'e hayrandır.

Mehmet İzzet'in döneminde "Sosyolojizm" akımının yaygın olduğunu görüyoruz. Bu akımın taraftarları tüm toplumsal olayları yine toplumsal olaylarla izah etme yoluna gitmişlerdir. Mehmet İzzet bu görüşü: "büyük adamlar toplumun eseri ise, neden toplum filan adamda eserini gösteriyor, diğerinde göstermiyor"(Kocacık,1988:74) biçiminde eleştirmiştir.

Mehmet İzzet, toplum ve büyük adamlar, başka bir deyişle toplum ve fert kavramlarını uzlaştırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken Schelling'den etkilenmiştir. Panteist bir filozof olan Schelling, "hürriyet" ve "zaruret" kavramlarını "vahdet" in içinde düşünmüştür. Bu iki kavram yalnız başına düşünülemez. Mutlaka birinin varlığı diğerini de gerektirir. Bunun gibi fert ve cemiyet kavramları da birbirini gerektirmektedir.

1. MEHMET İZZETİN YÖNTEMİ

Bilimlerin doğru bilgiye ulaşabilmek için izlemeleri gereken yöntem konusunda hem bilim adamları arasında hem de felsefeciler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıkları bilim adamları arasında kavgalara da neden olmuştur. Bu kavga daha çok sosyal bilimciler arasında yaşanmaktadır. Doğa bilimlerinde kavganın olmamasının nedeni bu bilimlerin herkesin üzerinde uzlaşabileceği kesin sonuçlara ulaşabilmeleridir. Bilimin elde ettiği sonucun kesin olması, bir yerde izlenen yöntemin uygun olduğunun bir göstergesidir.

Mehmet İzzet yöntem kavgalarının bilime yararı dokunduğu kanısındadır. Ona göre Sokrates, Descartes, Kant gibi filozoflar yöntem konusunda düşünmemiş olsalardı, kendi dönemlerinde yaşamış olan diğer düşünürlerin bu konudaki eksikliklerini ortaya koymasalardı, bilimler doğru bilgiye ulaşma konusunda bugünkünden daha geri bir düzeyde kalırlardı.

Mehmet İzzet, bilimsel spekülasyonun her çeşidine, soyut düşünmeye, mantıksal türetilmelere, basit gözlemlere, toplumbilimsel gözlemlere yer vermiştir.

Mehmet İzzet Darülfünunda profesörlük yaptığı dönemde bilimsel yöntemi hakim kılmaya ve orada bilimsel bir atmosfer oluşturmaya çalışmıştır (Celal, 1941: 80). Değişmez doğruların varlığını kabul eden, dogmatizme olumsuz tavır takınan Mehmet İzzet bilimsel şüpheciliği benimsemiştir. Mehmet İzzet'e göre şüphe amaç değil bir araçtır. Çeşitli konulardaki şüpheleri gerçeğe sağlam bir biçimde ulaştırmak içindir. Gerçeğe ulaşabilmek için konuya veya soruna eleştirel bir tutumla yaklaşmıştır. O konuda ileri sürülmüş olan görüşün zıddından hareket ederek senteze ulaşmaya çalışmıştır. Bu bir yerde Hegel'in idealist diyalektik yöntemine çok benziyordu. Örneğin millet ve milliyet hakkındaki görüşlerini ileri sürerken bunların ne olduklarından değil "ne olmadıklarından" hareket etmiştir.

Mehmet İzzet, gençleri dogmatizmden ve genellemelere varma konusunda aceleci davranma alışkanlığından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Onlara, her bilimsel çalışmada zorunlu olan ihtiyatlı davranmayı, basiretli olmayı ve bilimsel şüphe zihniyetini kazandırabilmek için gereken titizlik ve özeni göstermiştir (Celal, 1941: 80).

Şüpheciliğinin ve eleştiriciliğinin yanı sıra Mehmet İzzet' in dikkati çeken diğer bir yanı da alaycılığı (istihza) dır. Mehmet İzzet'teki istihza, bir ahlak ve mizaç zayıflığı değil "felsefi bir yöntem, bilinçli bir savunma silahı, irşat ve terbiye yolu" (Değirmencioğlu, 1991: 123). olarak görülmektedir. O, istihzayı en çok nefret ettiği Nassiyecilik (Dogmatizm) ve Mutabakatçılık Conformisme)' e karşı bir silah olarak, muhataplarının düşüncelerindeki yanlışları ortaya çıkarmak, onları ikaz etmek ve onlara doğru yolu göstermek için kullanmıştır (Celal, 1941: 79).

Mehmet İzzet, bilimsel zihniyetin taşıdığı açıklık ve kesinliği, felsefi zihniyetin geniş görüşlülüğü ve sentez gücü ile birleştirmiştir. İncelediği konuları farklı noktalardan ve farklı açılardan ele almıştır. Böylece olayın çok farklı yanları ile ilgili daha güvenilir veriler elde ederek genellemelere ulaşmaya çalışmıştır (Celal, 1941:80).

Mehmet İzzet bilimsel araştırma sürecinin aşamalarına, çok az da olsa yer vermiştir. Bilimsel araştırma sürecinin aşamalarından ilki olan "kavramsal model aşaması"nın kaynak taraması, araştırma gereğini duyma, sorunun tanımı gibi işlemleri, kuramsal incelemelerinde yerine getirmiştir. Aynı şekilde basit ve toplumbilimsel gözlemler yaparak, bilimsel araştırma sürecinin ikinci aşaması olan "gözlem" aşamasına da incelemelerinde yer vermiştir. Ancak bu aşamada, günümüzde alan çalışmalarında yer alan "evren" ve "örneklem" gibi işlemler kullanmamıştır. Çünkü Mehmet İzzet'in çalışmaları tamamen kuramsal düzeyde kalmıştır.

2. TOPLUMBİLİM ANLAYIŞI

Mehmet İzzet' in toplumbilime ilişkin düşüncelerine daha çok "Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat" kitabı ile "İçtimaiyat Muasır Hayat ve Büyük Adamları" adlı üç makalesinde rastlanmaktadır. Ülkemizde Ziya Gökalp tarafından temsil edilen Durkheim'in toplumbilim anlayışının etkisi altında kalmıştır.

Mehmet İzzet' e göre toplumbilimin iki amacı vardır:

1. İnsan toplumlarının oluşumu ve yapısını etraflıca nitelendirmek ve onların faaliyet yasalarını ortaya koymak.
2. İnsan toplumlarının tarihsel gelişimlerini, nasıl değiştiklerini bulmak ve olanaklı ise bunu yasa biçiminde ortaya koymak.

Mehmet İzzet'e göre ilmin asıl görevi kıymet tayin etmek değil, kıymetleri olduğu gibi göstermektir. Toplumbilimi, toplumsal gerçeği olduğu gibi ele alan bir gerçek bilimi olarak kabul etmiştir.

Toplumsal gerçek hakkında ise şunları yazar: “Müesseseler ve itikatlar fertlerin keyif ve arzuları fevkinde olarak milletin vicdanında yaşayan müstakil bir ruhiyettir ki, içtimaiyatçılar ona içtimai şeniyet diyorlar. Görüldüğü gibi toplumsal gerçek bireylerin istek ve arzularının dışında toplumsal iradenin etkisi altındadır”(Değirmencioğlu, 1989:118).

Mehmet İzzet, doğa olayları için geçerli olan “determinizm” ilkesinin sosyal olaylar için de geçerli olduğunu kabul etmiştir. Bu ilkeye göre, doğada bazı nedenler bazı koşullar altında bir araya geldikleri zaman hep aynı doğa olayı meydana gelir. Mehmet İzzet toplumda da bir toplumsal olayın koşulları oluştuğu zaman o sosyal olayın mutlaka meydana geleceği görüşündedir.

Mehmet İzzet' e göre toplumsal gerçeğin bir takım yasaları vardır. Bu yasaların etkili olabilmesi için önce bu yasaların keşfedilmesi, sonra da bunlara uyulması gerektiğini belirtmektedir.

Mehmet İzzet toplumbilimci kavramı üzerinde de durmuştur. Toplum-bilimci, toplumsal olaylarla uğraşan, bu uğraşısını bilimsel araştırma teknikleri kullanarak yerine getiren ve elde ettiği bulguları halkın, yöneticilerin bilgisine sunan bir elemandır. Görüldüğü gibi toplumbilime faydacı bir gözle bakmaktadır.

Mehmet İzzete göre toplumbilimin gelişebilmesi için toplumbilimde işbölümü ve uzmanlaşmaya gitmek gerekir. Almanya'da sosyolojinin gelişmemesinin nedeni işbölümü ve uzmanlaşmaya gidilmemesidir. Amerika'da ise uzmanlaşma ve pratik çalışmalar alanında büyük adımlar atılması nedeniyle sosyoloji çok gelişmiştir. Sosyolojinin faydalı olmasını, uygulama yolu ile hayatımızı ıslah etmesini istiyorsak, Türk sosyologları vakit geçirmeden işbölümü kuralını uygulamaya başlamalıdır (Değirmencioğlu, 1987: 140). Mehmet İzzete göre toplumbilim; hukuk sosyolojisi, iktisat sosyolojisi, din sosyolojisi, sanat

sosyolojisi, eğitim sosyolojisi gibi ayrı ayrı alt dallara bölünmeli, bu dallarda uzmanlar yetiştirilmelidir. Eğer sadece genel sosyoloji ile yetinilmeye çalışılırsa toplumbilimci makro düzeyde sorunlar üzerinde durur ve spekülasyon yolu ile teorilerden öteye gidemez. O nedenle toplumbilimcinin teorik çalışmaların yanı sıra pratik çalışmalarla da ilgilenmesi gerekir. Toplumbilimci sahaya inmeli sorunlarla mikro düzeyde ilgilenmelidir.

Mehmet İzzete göre toplumbilimin bazı eksik yönleri vardır. Din, hukuk, ahlak, iktisat sosyolojisine ait her sene yüzlerce kitap ve makale yazılırken "... lisan, tekniğe ve bedii faaliyetlere ait konuları sosyoloji nokta-i nazarından inceleyen âlimler yok denecek derecede azdır (Değirmencioğlu, 1989: 238). Bu alanlar ihmal edilmiştir. Oysa dil, teknik ve sanat ile toplumsal hayat arasında sıkı bir ilişki vardır. Bunların etkilerini göz önünde bulundurmadan toplumu izah etmek mümkün değildir. Taş devri veya Bronz devri toplumunu izah ederken kullandıkları aletler etkili olmuştur. Bir aletin kullanılması bir toplumu değiştirir, ona yeni nitelikler kazandırır, onu diğer toplumlardan ayırır. Bir toplumun kullandığı teknoloji tetkik edilmeden o toplum hakkında yapılan açıklamalar noksan kalır.

Mehmet İzzet toplumbilim ile siyaset arasındaki ilişki üzerinde de durmuştur. Ona göre toplumbilim ile siyaset arasındaki ilişki, tıp ile biyoloji arasındaki ilişkiye benzer. Biyoloji teorik bir bilimdir, tıp onun uygulamalı sonucudur. Toplumbilim de teorik bir bilim olmalı, siyaset de onun uygulama alanını oluşturmalıdır.

Bu iki bilim arasında şu açıdan da bir benzerliğin olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre tıp hayatiyattan (biyoloji) evvel teşekkül ettiği gibi siyaset de içtimaiyattan evvel teşekkül etmiştir. Hatta denebilir ki gerek asri gerek içtimai hastalıkları tedavi ihtiyacı olmasaydı, ihtimal insanlar ne hayatiyata ne de içtimaiyata ehemmiyet vermeyeceklerdi (İzzet,1925: 3).

Mehmet İzzet siyaseti sosyolojinin uygulama alanı olarak görmekte birlikte siyaseti sosyolojinin hedefi olarak görmez. O bu konuda şunu demektedir."Bugün sosyoloji siyaseti hedef edinmese de konu edinebilir. Sosyolog mahir(usta) bir siyasetçi olmak hedefini gütmemez. Buna karşılık mahir siyasilere bilimsel katkılarda bulunabilir (İzzet,1925: 3).

Kısaca ülkemizde toplumbilimin ilerlemesi işbölümü ve uzmanlaşmaya bağlıdır. Toplumbilimci sadece teorik sorunlar üzerinde saplanıp kalmamalı, sahaya inerek toplumsal olayların, bilimsel tekniklerle açıklamasına da yönelmelidir.

3. TOPLUM ANLAYIŞI

Mehmet İzzetin toplum hakkındaki görüşlerini hazırladığı ders kitaplarından ve makalelerinden öğreniyoruz. “Yeni İctimaiyat Dersleri” adlı kitabında cemiyetle ilgili olarak şu görüşleri ileri sürmüştür. Cemiyet toplanma anlamına gelir. Örneğin halk dilinde düğüne cemiyet denir. Fakat içtimaiyatın incelediği cemiyet herhangi bir toplanmadan ibaret değildir. Etrafımıza bakarsak çeşitli biçimlerde toplanmaların, kümelerin meydana gelmiş olduklarını görebiliriz. Örneğin okul bir cemiyettir. Öğrenciler ile öğretmenlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Ancak rastlantısal olarak bir araya gelmek veya zorla bir araya getirilmek cemiyetin oluşması için yeterli değildir. Cemiyetten bahsedebilmemiz için bir araya gelmiş kimselerin birlikte çalışmaları ve birbirlerine etki etmeleri gerekmektedir.

Mehmet İzzet toplumun bir araya gelmiş insanların matematiksel bir toplamı olmadığı görüşündedir. "Sosyolojiye gelince, asıl bizi ilgilendiren bu noktadır. Burada Gestalt nazariyesinin pek feyizli bir uygulama alanını buluruz... Cemiyet, genellikle İngiliz sosyologlarının zannettikleri gibi, yan yana var olan fertlerin toplamından ibaret değildir. Mesela bir aşiret, o aşiretin fertlerinin toplamından ibaret değildir. O fertler değişir. Ölürler yerlerine başkaları gelir. O aşiret yine devam eder."(Değirmencioğlu, 1989: 160).

Mehmet İzzet'e göre toplumun amacı var olmak, hayatını devam ettirmektir. M. İzzet toplumların kendi kendilerini devam ettirme özelliğini görebilmiştir. Buna göre toplum insan ömründen uzun yaşamakta ve kendi kendini devam ettirmektedir.

Mehmet İzzet fert ile toplum arasındaki ilişkiler üzerinde de durmuştur. Buna göre fert ile toplum arasındaki ilişkiler karşılıklıdır.

İnsan toplumları içgüdülere tabi değildir. Toplumun tarihsel bir süreç sonunda oluşmuş değerleri, normları, gelenekleri, görenekleri, belli bir hayat tarzı vardır. Fert bunların etkisi altında kalır ve bunlara göre davranır. Bu değerlerin, bu kuralların oluşmasında belki fertlerin iradesi, özellikle otoriter bir hükümdar veya bir meclis etkili olmuş olabilir. Çünkü bunu doğrulayan gözlemler vardır. Yalnız bu gözlemlere dayanarak toplumu tamamen fertlerin etkisi ile açıklamak mümkün değildir. Bu etki sınırlı bir etkidir.

Toplumsal çevrenin de fertler üzerinde etkisi vardır. Her fert dünyaya geldiği zaman kendisinden daha önce var olan ve kendisinden sonra da var olacak olan bir toplum içerisinde gözlerini açar. Fakat yaşadığı sürece toplumsal çevrenin etkisi altında kalır. Toplumun değerleri, normları, gelenekleri, görenekleri, inançları ferdin üzerinde etkili olur. Çaydan, tütünden, içkiden, ipekli kumaştan, spordan hazzeden veya etmeyen insanların zevklerini hiç olmazsa kısmen izah edebilmek için içtimai muhitin tesirlerini göz önünde bulundurmak gerekir(İzzet, 1928: 6). Tamamen bireysel bir tercihmiş gibi görünen bu alışkanlıklar aslında

toplumsal çevrenin bireye uyguladığı baskının bir sonucu olarak oluşmaktadır. Toplumsal çevre fertlerin eğilimleri ve karakterleri üzerinde etkili olmaktadır. Ferdin karakteri şu veya bu derecede mensubu olduğu toplumun özelliklerinden etkilenmektedir.

Mehmet İzzet Yeni İctimaiyat Dersleri adlı kitabında insan toplumları ile hayvan toplumları arasındaki ayrım üzerinde de durmuştur. Arılar, karıncalar gibi hayvan toplumları ile insan toplumları arasında önemli farklar vardır. Hayvan toplumlarında fert özellikle “içerden” yani içgüdülerle idare edilir. İnsan toplumlarında ise fert özellikle “dışardan” yani toplum tarafından idare edilir. Toplum emirler ve görevler vererek ferdin davranışların sınırlandırır ve biçimlendirir. Diğer bir fark ise insan toplumlarının tarih boyunca sürekli olarak değişmesi, bir evrime maruz kalmasına karşılık hayvan toplumlarının hiç değişmemesi, öteden beri aynı hayat tarzını devam ettirmemesidir.

Mehmet İzzet Yeni İctimaiyat Dersleri adlı kitabında toplumların bir de sınıflandırmasını yapmıştır. Bu sınıflandırmayı yaparken iki ölçütü göz önünde bulundurmuştur. Bunlardan biri, cemiyeti meydana getiren insanlar arasında müşterek gayelerin olup olmamasıdır. Diğer ise bu müşterek gayeleri gerçekleştirmek için bir teşkilat kurup kurmadıklarıdır.

1. Belirli Bir Amacı Olan Sınırlı Cemiyetler.

Müşterek bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş insanlar tarafından oluşturulmuş cemiyetlerdir. Amaçlarını gerçekleştirdikten veya amaçlarından vazgeçtikten ya da amaçlarını gerçekleştiremeyecekleri kanısına vardıldıktan sonra dağılırlar ve cemiyet ortadan kalkar.

a. Teşkilatsız Olanlar.

Geçici bir amacı gerçekleştirmek için tesadüfen bir araya gelmiş insanların oluşturduğu gelip geçici cemiyetler. Bir hırsız kovalamak, bir yangını söndürmek için bir araya gelmiş insanların oluşturduğu cemiyetler örnek olarak verilebilir.

b. Teşkilatlı Olanlar.

Belirledikleri gayeyi gerçekleştirmek için belli bir teşkilat kurmuş olan cemiyetlerdir. Bir banka şirketi, bir spor kulübü gibi .

2. Birden fazla amaçlı karışık toplumlar: Toplumbilimin asıl konusunu oluşturan toplumlardır. Örneğin aile. Bunlar da iki kısma ayrılır.

a. Teşkilatsız olanlar: Çeşitli faaliyetlerde bulunan fakat uzmanlaşma ve işbölümüne sahip olmayan veya çok az sahip olan ilkel toplumlardır. Örneğin Klan

b. Teşkilatlı olanlar: İşbölümü ve uzmanlaşmanın var olduğu toplumlardır. Buna örnek de içinde yaşadığımız toplum gösterilebilir.

Mehmet İzzet birey-toplum ilişkileri üzerinde de durmuştur. Buna göre toplum bireylerin istek ve yönetimlerine bağlı sınaî bir ürün değil, belki doğal bir varlıktır. Ona göre toplum yaşamının bireyden eski ve bireye etkili olduğunu kabul etmek gerekir. Daha da ileri giderek her insanın benliğinin içinde yaşadığı toplumun veya toplumların etkisi altında kalarak şekillendiği görüşünü ileri sürer. Kısacası bireyi toplumla açıklamak eğilimindedir.

Mehmet İzzet uygarlık ve toplum arasındaki ilişki üzerinde de durmuştur. Uygarlığı toplum hayatı ile birlikte başlatır. Toplumsal yaşam öncesi biyolojik gereksinmelerini karşılamak için, sürekli doğa ile savaşıyor insan, toplum hayatına geçtikten sonra kendisine hür olabileceği bir zaman yaratmıştır. Bu zamanı bilim ve sanatsal etkinliklerle değerlendirmek yoluna gitmiş ve böylece uygarlığa ilk adımı atmıştır. Toplumbilimsel ve sanatsal birikimi kuşaktan kuşağa aktararak, bugünkü seviyeye gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla uygarlığı koruyan ve onu bireylere aktaran toplumdur.

Her ne kadar toplum insanı doğanın esaretinden kurtarmış ve ona hür olarak hareket edebileceği boş zaman yaratmışsa da toplumun da bireyi ezen, ona egemen olan bir yönü vardır. Toplumsal vicdanın gereğine uymayan, topluma uyum sağlayamayan bireysel bir istek, bir eylem toplumsal baskı ile karşılaşır ve sınırlandırılır. Her ne kadar Mehmet İzzet toplum yaşamının bireye üstünlüğünü açıkça vurgulamasına karşın; bireyin de toplumun da üstünlüğünü geçerli kılacak bir sisteme razı olmadığı için, her ikisini de birleştirecek bir gerçek bulunabileceği sezgisi ile tüm çalışmalarını bir bireşim aramaya yöneltmiştir (Kocacık, 1988: 87).

4. MEHMET İZZETİN KÜLTÜR VE MEDENİYET ANLAYIŞI

Günümüzde, bir memlekette medeniyetin ileri düzeyde bulunduğu veya geri düzeyde bulunduğu ya da hiç olmadığı gibi değerlendirmeler yapılmaktadır. Bir memlekette medeniyetin hiç bulunmadığı görüşü yanlıştır. Bugün vahşi toplumların bile kendine özgü bir medeniyeti vardır. Medeniyetin bir tek numunesinden söz etmek mümkün değildir. Medeniyet kavimden kavime, toplumdaki topluma, zamandan zamana değişmektedir. Bunun nedeni medeniyetin ölçütünün ne olduğu konusunda bir uzlaşmanın bulunmamasıdır. Herkesin medeniyet ölçütü birbirinden farklıdır. Ölçütün farklı olması aynı toplumun medeniyet düzeyi konusunda farklı değerlendirmeler yapılmasına neden olmaktadır.

Bazıları medeniyetin ölçütü olarak diğergamlılığı (altruisme) başka bir deyişle bir insanın hem cinsine karşı gösterdiği fedakarlığı görürler. Bu görüşe göre ilkel toplumlar hodgam(bencil) toplumdur. Fakat zamanla gelişerek diğergam olmuşlardır. Mehmet İzzet bu görüşü benimsememiştir. İlkel toplumların hodgam olmadıklarını Eskimo toplumunu örnek göstererek kanıtlamaya çalışmıştır. Eskimoların diğergam olduklarını, bunlarda hissi ve ahlaki hayatın pek saf

olduğunu, hatta Eskimo dillinde tahkir ve tecavüz anlamına gelen bir kelimenin bulunmadığını söylemiştir (İzzet, 1925: 3).

Bunun dışında bazıları da bir toplumun medeniyet düzeyini toplumun heterojenleşmesi, nüfusun artması, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi, heykeltıraşlar tarafından yapılan sanat eserlerinin çoğalması, hak ve adalet anlayışının yaygınlaşması, insanın insan üzerindeki baskı ve sınırlandırmalarının kalkması, maddi refahın yükselmesi, ölüm oranının düşmesi, cürüm olaylarının azalması gibi göstergelerle izah etmeye çalışmışlardır.

Mehmet İzzet bu göstergelerin her birini eleştirel bir yaklaşımla ele alarak artılarını ve eksilerini ortaya koymuştur. Medeniyeti açıklayabilmek için bu göstergelerin gerekli olmakla birlikte hiç birinin tek başına yeterli olmadığı kanaatine varmıştır.

Mehmet İzzet kültür ve medeniyet kavramları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde de durmuştur. İzzet'e göre medeniyetin iki anlamı vardır;

1. Medeniyet umumi olarak insanı hayvandan ayıran yaşama şekilleri demektir.
2. Medeniyet şehir hayatı demektir.

Mehmet İzzet, medeniyet-kültür ayrımı üzerinde de durmuştur. Ziya Gökalp tarafından ileri sürülen "kültür millidir, medeniyet milletler arasındır" görüşünün bir kritiğini yapmıştır. Buna göre "kültür millidir, medeniyet milletlerarasıdır" görüşü iki anlama gelebilir. Birinci anlamda kültür ile medeniyetin muhtevaları arasında fark yoktur. Bir milletin kendi yarattığına kültür, diğer milletlerden aldığına medeniyet denir. Bu anlamda Ziya Gökalp ile birleşiyor. Fakat aynı zamanda bu ayrı mı eleştiriyor. Çünkü diğer bir milletin yarattığı kültür, başka bir millete geçince medeniyet oluyor. Burada muhteva değişmiyor, aynı kalıyor fakat isimler değişiyor. Kültür millidir, medeniyet milletlerarasıdır ayrımının ikinci anlamına gelince; yemek, barınmak ve ısınmak gibi biyolojik gereksinimleri karşılamak amacıyla olan vasıtalar, aletler, usuller milletlerarası olabilir. Buna karşılık güzellik, hakikat, adalet anlayışları her millete göre değişebilir. Dolayısıyla milli bir nitelik taşır. Bunu yanlış olarak değerlendiriyor ve buradaki farkı bir muhteva farkı olarak görüyor. Mehmet İzzet'e göre maddi öge ile manevi öge arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Ve birbirlerini etkilerler. Örneğin Batı'dan aldığımız pantolon bir maddi ögedir. Bu öge bağdaş kurarak yer sofrasında yemek yeme kültürümüzü değiştirmiş, masada yemek yeme kültürünü de beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak Mehmet İzzet'e göre medeniyet-kültür ayrımı görünüşte bir ayrımdır. Dolayısıyla kültür milli, medeniyet milletlerarasıdır ayrımına karşındır.

5. MEHMET İZZETİN MİLLET VE MİLLİYET ANLAYIŞI

Mehmet İzzet millet, milliyet ve milliyetçilik kavramlarını birbirinden ayırmıştır. Bu kavramların sosyolojik, politik ve ideolojik kavramlar olduğu görüşündedir. Bu konudaki görüşleri Ziya Gökalp'in görüşleri ile örtüşmektedir. Fakat onun görüşlerini yer yer eleştirdiği noktalar da vardır. Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adlı eserinde ifade ettiği "Milliyet fikri mahkum bir kavmin mahkumiyetten kurtarılması için kullanılan bir silahtır" şeklindeki anlayışına karşı Mehmet İzzet "Milliyet hissi, fırsat düşünce düşmana karşı istimal edilmesi lazım gelen bir güldür." Diyerek milliyetin mana ve ehemmiyetini siyasi bakış ve menfaatlere göre değil beşeri kıymetlere göre tayin etmeye çalışmıştır (Değirmencioğlu, 2002: 103).

Mehmet İzzet, "Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat " adlı eserinde millet ve milliyet kavramları üzerinde durmuştur. Kitabında, millet ve milliyet kavramlarının ne olduğunu değil "ne olmadığını" ortaya koymaya çalışmıştır. Üç bölümden oluşan eserinin Birinci Kitap adını verdiği ilk bölümünde milliyetin;

1. Irk ile olan ilişkilerini,
2. Coğrafi şartlarla olan ilişkilerini,
3. İktisatla olan ilişkilerini ele almıştır.

İkinci Kitap adını verdiği ikinci bölümde ise, milliyetin;

1. Dil ile olan ilişkilerini,
2. Karakter ile olan ilişkilerini,
3. Anane ve tarih ile olan ilişkilerini,
4. Kültür ve medeniyet ile olan ilişkilerini incelemiştir.

Kitabının üçüncü ve son bölümünde ise milliyetin din ile olan ilişkisini incelemiştir.

M. İzzete göre XX. yy. pozitif bilimlerin gelişmesiyle bilimin özellikle kainat ve hayatın başlangıcı veya sonu gibi konularda ortaya koyduğu gerçeklerle, dinin bu konulardaki doğmaları çatışmaya başlamıştır. Dinden kaynaklanan ahlak ve hukuk anlayışları, yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Buna karşılık insanları sonu gelmez kitleler halinde mücadeleye sevk eden milliyet duygusu güçlenmiştir. Öyle ki millet kavramı insan ve toplum yaşamındaki değer ve inançları da etkilemiştir. Buna göre doğru söz; milletin işine uygun gelen, güzel sanat; milli zevke yaraşan, ahlaki hareket; milli örfle uyuşan hareket olarak anlaşılmıştır.

Mehmet İzzet, millet kavramına olumsuz açıdan da yaklaşarak bu kavramın bütünleştirici olduğu kadar, bölücü niteliklerine de işaret etmiştir. Buna göre eskiden Hz. Muhammet ve Hz. İsa'nın bildirdiği esaslar etrafında birleşerek

birbirlerine el uzatan uluslar milliyet duygusunun uyanmasıyla birbirlerine düşman olmuşlardır.

Mehmet İzzet milliyet kavramına subjektif bir duygu olarak bakmaktadır. Milliyet bir ülküdür yani bizden kayıtsız ve şartsız mutlak surette fedakârlık talebeden, itaat isteyen mukaddes bir gayedir.

Millet ve milliyet kavramları Arapça'dan dilimize geçmişse de Arapça anlamından farklıdır. Millet Arapça'da "bir din birliği ile birbirine bağlanan insanların tamamını ifade eder. Bugün ise biz millet kelimesini Batı dillerinin ekserisinde kullanılan "nation", milliyet kelimesini ise "nationalite" karşılığı olarak kullanıyoruz.

Mehmet İzzet millet ve milliyet tanımlarına, yakın kavramların bunlarla olan ilişkilerini ve özellikle farklarını belirterek ulaşılmaya çalışmıştır.

Millet ve milliyet kavramı ile milli karakter, tarih, anane, ırk, dil, toprak arasındaki ilişkiyi ele almış ve buradan şu sonuca varmıştır: " İrk veya dil veya toprak... Özellikleri ayrı ayrı milliyetin esası olmadığı gibi bunların toplamından da bir millet çıkmaz. O halde milliyeti bu unsurlarda tek tek aramak doğru değildir. Ayrıca bunların toplamında da aramak doğru değildir. İzzet'e göre milliyet bir ülküdür, bir imandır.

6. MEHMET İZZET'E GÖRE TOPLUMSAL GELİŞME

Mehmet İzzet'in yazılarında toplumsal değişme ile ilgili düşüncelerine doğrudan doğruya rastlamak mümkün değildir. Bu konudaki düşüncelerini toplumsal değişimin yerine kullandığı toplumsal gelişme, toplumsal ilerleme ve evrim terimleri hakkındaki görüşlerinden çıkarmaktayız.

Toplumların değişmesine neden olan temel ilişki insan doğa ilişkisidir. Bu ilişkinin biçimini de belirleyen, bu ilişkide kullanılan teknik ve aletlerdir. İnsan temel biyolojik gereksinimlerini karşılayabilmek için doğa ile ilişkiye girmek zorunda kalmıştır. Doğa ile ilişkide kullandığı aletler, bir yandan doğayı değiştirirken diğer yandan bu aleti kullanan insanı değiştirmiştir.

Mehmet İzzet değişimin itici gücü olarak da işbölümünü göstermiştir. Buna göre işbölümünün en gelişmiş olduğu toplumlar uygar toplumlardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mehmet İzzet birçok düşünürün ve düşüncenin etkisi altında kalmış bir toplumbilimcidir. Etkisi altında kaldığı düşünceleri olduğu gibi benimsememiştir. Onlara karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir. Etkisi altında kaldığı düşüncelere kendi düşüncelerini de katarak toplumbilimin ülkemizde tanınmasında ve gelişmesinde katkılar sağlamıştır.

Mehmet İzzet Dürkheim'in etkisi altında kalmış olmakla birlikte Dürkheim okulunun İçtimai Nassiyecilik (toplumsal dogmatizm) görüşünü benimsememiştir. Değişmez doğruların olduğunu kabul eden dogmatizme karşıdır. Mehmet İzzet'e göre konularda mutlak doğrulara ulaşmak mümkün değildir. O nedenle toplumsal olaylarla ilgili açıklamalara karşı şüpheli bir tutum takınmıştır. Yalnız, Mehmet İzzette şüphe amaç değil, bilimsel gerçeğe ulaşmak için bir araçtır.

Mehmet İzzet "Sosyolojizm" akımının görüşlerine kısmen katılmaktadır. Bu akıma göre her toplumsal olayın nedeni başka bir toplumsal olaydır. Mehmet İzzet toplumsal olaylar üzerinde "Büyük adamlar"ın da etkili olabileceği görüşünü ileri sürerek bu akımı eleştirmiştir.

Mehmet İzzet toplumbilimde bilimsel yöntemi hakim kılmaya çalışmıştır. Bilimsel yöntemin aşamaları üzerinde durmuş ve her aşamada bilim adamının neler yapması gerektiğini açıklamıştır. Özellikle gözlem aşamasında olayın farklı noktalardan ve farklı açılardan ele alınmasının önemini vurgulamıştır. Böylece bilim adamı görüş alanını genişletecek, olayla ilgili daha çok ve daha güvenilir veriler elde edecektir. Bu verilere dayanan genellemeler de daha geçerli olacaktır. Mehmet İzzet bu söylediklerine kısmen bağlı kalmıştır. Bilimsel çalışmalarında toplumbilimsel gözleme yer vermiş fakat bunun yanında felsefi zihniyetin geniş görüşlülüğü ve sentez gücünden de yararlanmışır. Çalışmalarında Hegel'in idealist diyalektik yöntemini de kullanmış, bir sosyal olgunun ne olduğundan değil ne olmadığından hareket ederek sonuca ulaşmaya çalışmıştır.

Mehmet İzzet, doğa olayları için geçerli olan determinizm ilkesinin sosyal olaylar için de geçerli olduğu görüşündedir. Determinizm ilkesine göre bir olayın koşulları olduğu zaman olay mutlaka meydana gelir. Neden konumunda olan olay ile sonuç konumunda olan olay arasında değişmez bir bağıntı vardır. Doğa olayları arasında bu bağıntıyı görmek mümkündür. Fakat sosyal olaylar arasında böylesine güçlü bir bağıntı yoktur. Olayın koşulları olduğu zaman olayın mutlaka meydana geleceğini söylemek mümkün değildir. O nedenle determinizm ilkesinin sosyal olaylar için kısmen geçerli olduğunu söylemek daha doğru olur.

Mehmet İzzet toplumsal olayları karmaşık olaylar olarak görmektedir. Ona göre bir toplumsal olayın oluşmasında çok sayıda neden etkili olmaktadır. O nedenle bir toplumsal olayın bir tek nedenle açıklanamayacağı görüşündedir. Tek bir nedenle açıklayan görüşleri de eleştirmiştir. Kendisi bu görüşüne sadık kalmış, medeniyet ve milliyet olgularını açıklarken çok sayıda nedenden yararlanmışır.

Mehmet İzzet toplumbilimin gelişmesini işbölümü ve uzmanlaşmaya bağlamıştır. Ona göre genel sosyolojinin yanı sıra sosyolojinin alt dallarında uzmanlaşmış iktisat, hukuk, sanat, din sosyologları yetiştirilmelidir. Makro düzeyde değil mikro düzeyde konular üzerinde durulmalıdır. Teorik çalışmalardan çok pratik çalışmalara yer verilmeli, alana inip saha araştırmaları yapılmalıdır. Elde edilen bulgular halkın ve yöneticilerin hizmetine sunulmalıdır.

Mehmet İzzetin işbölümü ve uzmanlaşmaya yönelik görüşleri ülkemizde sosyolojinin gelişmesinde etkili olmuştur. Yalnız sosyolojiyi; bulgularını halkın ve yöneticilerin hizmetine sunan faydacı bir bilim haline getirme arzusu gerçekleşmeyecek gibi görülmektedir. Çünkü toplumbilimciler araştırma yaparken toplumsal veya siyasal faydadan daha çok bilimsel gerçeği bulma arzusu ile hareket etmektedirler.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Halil (1981), "*Hayatı*", *Mehmet İzzet, Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*, (Neşre hazırlayan Halil Açıkgöz), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ADNAN, A. (1941) ,”Mehmet İzzet”, *İş Mecmuası*, Sayı: 25, Burhanettin Basımevi, İstanbul.
- CELAL, S. (1941), “Mehmet İzzet”, *İş Mecmuası*, Sayı: 25, Burhanettin Basımevi, İstanbul.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun (1991), *Sosyolojiye Emek Veren Bir Düşünce Adamı: Mehmet İzzet*, Sosyoloji Konuşmaları, (Der: Sadettin Elibol), Acem Yayıncılık, Ankara.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun (1987), *Mehmet İzzet*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun (2002), *Mehmet İzzet ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- FINDIKOĞLU, Z. F. (1941), “Mehmet İzzet ve Eseri”, *İş Mecmuası*, Sayı: 25, Burhanettin Basımevi, İstanbul.
- İZZET, Mehmet (1925), “Medeniyet Ölçüsü”, *Hayat Mecmuası*, Cilt: 3, Sayı: 70, İstanbul.
- İZZET, Mehmet (1925), “İçtimaiyat ve Siyaset”, *Hayat Mecmuası*, Cilt: 3, Sayı: 59, İstanbul.
- İZZET, Mehmet (1989), "Sosyolojinin Bugünkü Eksiklikleri" *Makaleler*, (Der: Coşkun Değirmencioğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İZZET, Mehmet (1989), " Gestalt Nazariyesi", *Makaleler*, (Der: Coşkun Değirmencioğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İZZET, Mehmet (1989), "Vakıa ve Mefkure", *Makaleler*, (Der: Coşkun Değirmencioğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İZZET, Mehmet (1928), *Yeni İçtimaiyat Dersleri*, Devlet Matbaası, İstanbul.

KOCACIK, Faruk (1988), "Mehmet İzzet", *Türk Toplum Bilimcileri -2*, (Editör: Emre Kongar), Remzi Kitapevi, İstanbul.

ÜLKEN, Hilmi, Ziya (1979), *Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.

EK-1

MEHMET İZZET'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ

1891 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da çeşitli okullarda yaptı. Lise öğrenimi konusunda iki farklı görüş vardır. Halil Açıkgöze göre Galatasaray lisesini bitirmiş daha sonra İstanbul Darülfünun'u Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur (Açıkgöz, 1981:11). Hilmi Ziya Ülken'e göre ise, Paris'te Louis le Grand lisesini bitirdikten sonra Sorbonne Üniversitesi'nin felsefe bölümünden mezun olmuştur (Ülken, 197:427). Sorbonne Üniversitesini bitirdikten sonra Darülfünunda felsefe hocası olarak göreve başlamış ve "Avrupa Felsefesi" dersini okutmuştur (Adnan, 1941: 70).

1913'de yurda döndükten sonra Hilal-i Ahmer'de açılan bir kâtiplik sınavına girmiştir. Sınavı ikincilikle kazanmış ve bir süre Hilal-i Ahmer Tahrirat İşleri Müdürlüğünde çalışmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girmiş ve orada felsefe, ahlak hocalığı yapmıştır. 1930 yılında ölen Mehmet İzzet'in; Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, Ahlak Felsefesi (Yazar bu kitabını yayınlamamıştır), Yeni İctimaiyat Dersleri adında kitapları vardır. Ayrıca Mehmet İzzet, 1913 yılında İstanbul'da çıkan "Bilgi Mecmuası"nda, yine 1919'da İstanbul'da çıkan "Büyük Mecmua"da, 1922 yılında "Darülfünun Edebiyat Mecmuası"nda ve 1927 de "Hayat Mecmuası"nın çeşitli sayılarında ve "İlahiyat Fakültesi Mecmuası"nda çok sayıda makale yazmıştır. Bunlara ek olarak, 1918 yılında Fransız filozofu Abel Rey'in "Ameli Ahlak" ve "Nazari Ahlak", Fransız sosyologları A. Hesse ve A. Gleyz'in "İctimaiyat Dersleri", Karl Vorlander'in "Felsefe Tarihi", ve Kant'ın "Ameli Felsefe" kitaplarını tercüme etmiştir (Fındıkoğlu, 1941: 91).